

Pospíšil, Ivo

(Zdravě?) konzervativní pojetí ruské literatury 20. století

Новая русистика. 2010, vol. 3, iss. 2, pp. [101]-103

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116135>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

(ZDRAVĚ?) KONZERVATIVNÍ POJETÍ RUSKÉ LITERATURY 20. STOLETÍ

Кременцов Леонид Павлович: *Русская литература в XX веке*. Обретения и утраты. Учебное пособие. Второе издание. Издательство „Флинта“, Издательство „Наука“, Москва 2008.

Kniha, jejíž první vydání vyšlo o rok dříve (2007), vzbudila značný ohlas svou konzervativní kontroverzností, s níž analyzuje vývoj ruské literatury ve 20. století. Autor ovšem vychází z kritiky stavu ruské literatury v minulém století, kdy se nacházela pod stálým ideologickým tlakem a nemohla se normálně vyvíjet. Takto charakterizuje autor situaci po občanské válce a vítězství bolševiků: „Пострадали все: литература русского зарубежья утратила связь с родной почвой, потеряла читателя; литература так называемой внутренней эмиграции подвергалась преследованиям и запретам; литература социалистического реализма, отгородившись железным занавесом от мирового литературного процесса, попыталась установить свои собственные ‚правила игры‘, но в конечном счете потерпела неудачу.“ (s. 4–5). Již z těchto vět je zřejmé, jak byla tzv. sovětská, resp. ruská sovětská literatura a její vývoj, odlišná nejen od literatury západní Evropy, USA apod., ale i od literatur střední a východní Evropy, které se vyvíjely v zemích tehdejších sovětských satelitů – ostatně stačí srovnat koncepci B. Václavka a sovětskou literární praxi 30. let.

V první kapitole podává autor přehled literárního vývoje v letech 1917–1953, tedy v době ohraničené Říjnovou revolucí a smrtí Josifa Stalina. Za symptomatickou pokládá knížku V. Šklovského *Гамбургский счет*, v němž proslulý ruský formalista, jemuž se tuto knihu podařilo protlačit cenzurou ještě v roce 1928, tedy doslova „za pět minut dvanáct“, ironicky mluví o dvojím hodnocení literatury: jedno je estetické, skutečné, tradiční, druhé vychází z jiných kritérií, nejčastěji z dobových mód a ideologických tlaků a požadavků. Paradoxem vývoje, jenž zhruba od poloviny 20. let 20. století směřoval k ovládnutí literatury ideologií

a politikou, bylo to, že přece jen vycházela, vyšla nebo alespoň byla napsána díla vysoce signifikantní, jež se v ruské literatuře obecně neztratila (prózy A. Malyškina, J. Libedinského, B. Pilňaka, raného A. Fadějeva, J. Zamjatina, D. Furmanova, M. Zoščenka, nemluvě o básnících, symbolistech, postsymbolistech a dalších, kteří se hlásili k různým literárním skupinám). Od 30. let v důsledku známých represivních opatření a posléze se vznikem Svazu spisovatelů SSSR se zásadně měnila podoba literatury, ale kvalita zcela nezmizela ani ve 30. letech, kdy vznikala zajímavá díla autorů v emigraci (I. Bunin, A. Kuprin, I. Šmelev, B. Zajcev, V. Nabokov, V. Chodasevič, M. Cvetajevová, K. Balmont aj.). Podivuhodná byla pozice tzv. sovětské literatury ve světě, kde ji hájili i spisovatelé zvučných jmen; symbolicky k roku 1937 – tedy k stému výročí smrti zakladatele moderní ruské literatury – definitivně zmizely podmínky k jejímu normálnímu utváření. Nicméně i zde – v poušti ducha – se objevují nové žánrové posuny dušené cenzurou a autocenzurou – črty, hrdinská povídka, lyrická píseň – a speciální vývoj proběhl za války vzbuzující naděje na liberalizaci – série usnesení a pronásledování po roce 1948 však, jak známo, tyto naděje zhatily.

Druhý oddíl věnuje autor vývoji literatury v letech 1954–1990, jež předznamenává báseň N. Zabolockého *Оттепель*, která ještě před známější Erenburgovou novelou stejného názvu ohlašovala jaro společnosti. V docela krotkých verších, jež byly interpretovány metaforicky, se říká: „Оттепель после метели/Только утихла пурга/ Разом сугробы осели/и потемнели снега...//Пусть молчаливой дремотой/Белые дышат поля,/Неизмеримой работой/Занята снова земля.//Скоро проснутся деревья,/ Скоро, построившись в ряд,/ Птиц перелетных кочевья/ В трубы весны затрубят.“ Po krátké peripetii let 1945–1948 „obleva“ nebo „tání“ propukla naplno po „hospodářově“ smrti. Jednak jsou tu patrné návraty k sovětské avantgardě 20. let, jednak k moderně a moderní literatuře vůbec, tedy i ke světové, objevuje se „jiná próza“, ve své většině postmodernistická, ale již předtím „vesnická próza“ nebo „vesnická literatura“ přinášející nejen změny tématu, tzv. válečná próza se stává emblematickou, vracejí se historická témata, v nejradikálnějších dílech se obnažují zločiny Stalinova a později i Leninova období, obnovuje se poetika poezie a dramatu.

V třetím oddíle se podoba současné literatury hledá na reflexní ploše ruské klasiky, tedy v Puškinovi a Vjazemském. Zdravý konzervatismus se týká smyslu literatury v této době: autor se obává, že svoboda volby, která do ruské literatury znovu již od časů perestrojky vrátila dříve zakazovaná jména a díla, může vést i k vývoji, jenž je začátkem konce literatury v tradičním (ruském) chápání. V autorově pojetí přetrvává ruská literatura jako umění vzývající ideál, jako něco posvátného, vizionářského. Je to kontroverzní výzva současnosti, nikoli však originální; otázka je, zda odpovídá současné realitě literatury a jejím potřebám, i když bereme v úvahu její stále v něčem přetrvávající specifické postavení právě v Rusku.

Recenze

Co tedy kniha přináší? Především čtenáře (mladého) orientuje v čase a prostoru, ve faktech a jejich důsledcích – má tedy učebnicový ráz, ale ani to není v dnešním časoprostorovém změnění málo. A dále poměřuje současnost ruské literatury její klasikou a původními cíli formulovanými za romantismu. Odtud i slovo „утраты“ vedle zisků (приобретения), jimiž je dnes svoboda tvorby. Možná je tato sebereflexe jednou z cest, která se vyhne tomu, aby se nenaplnil známý výrok J. Zamjatina, že budoucností ruské literatury je její minulost. Patrně nikde se nepěstuje tak silný kult minulosti – umění 19. století – jako v Rusku a nostalgické ohlížení, pojetí literatury 20. století jako palimpsestu klasiky je v tomto varující. Ale je tu ještě jedna věc: knížka provokuje k úvahám, jak se vývoj literatury proměňuje v dobových tlacích, a je zřejmé, že tyto tlaky jsou tu vždy, ovšem mnohem sofistikovanější než brutalita sovětských 30.–50. let 20. století – a nejsou to tlaky jen ekonomické, ale zase mocenské a ve svých projevech skrytě ideologické. Podobá se literatura biologickému organismu, jak tvrdili darwinisté, který má vysokou schopnost adaptability – nebo nemůže dokonce onen tlak deformující normální vývoj literatury vyvolávat v život jevy nové, objevné, vytvořit nové pohledy, není likvidace svobody v jistém smyslu estetickým impulsem nutícím umění obecně a literaturu zvláště hledat jiné způsoby sdělování a tím i dále rozvíjet svou poetologickou funkci? I toto je v knize L. Kremencova podnětné – zejména když se promítá do ruské klasiky: nevyvíjela se i ona v tlacích, ale jiných, možná méně brutálních, ale o to promyšlenějších? Je to vše jen specificky ruské nebo to má širší konotace? Bylo by možné odpovědět na poslední, skoro řečnickou otázku ovšem kladně, ale přece jen jsou tu rozdíly a autor je naznačuje, aniž by využil srovnání – to je myslím to nejpodstatnější, co Evropanovi v jeho knize chybí, totiž silnější vědomí mezinárodních souvislostí.

Ivo Pospíšil

DĚJINY MEZIVÁLEČNÉ SLAVISTIKY V DOKUMENTECH

III. medjunarodni kongres slavista (Beograd, 18.–25. IX. 1939). Reprint – izdanje materijala neodržanog kongresa. Red. Bogolub Stanković. Slavističko društvo Srbije, Beograd 2008, s. I–XXVIII a 788 s.

Je historickou zásluhou české slavistiky, že její čelní představitelé po první světové válce stáli u zrodu myšlenky pořádat v pravidelných intervalech vědecké